ISSN 2392-0300 „Civitas et Lex" 2026 / 3(51)
DOI 10.31648/cetl.12739

RECENZJE / REVIEWS

Marcin Konarski
Uczelnia Łukaszewski
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8791-884X
e-mail: marcinkonarski@op.pl

EVAN J. CRIDDLE, EVAN FOX-DECENT, *MANDATORY COOPERATION UNDER INTERNATIONAL LAW*, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, CAMBRIDGE 2026, SS. 348

Opublikowana w 2026 r. przez prestiżowe wydawnictwo Uniwersytetu Cambridge monografia *Mandatory Cooperation Under International Law* autorstwa Evana J. Criddle'a i Evana Fox-Decenta stanowi jedno z ciekawszych współczesnych opracowań z zakresu teorii i nauki prawa międzynarodowego publicznego. Już sam dobór autorów przesądza o wysokiej randze publikacji. Evan J. Criddle jest profesorem prawa na William & Mary Law School, gdzie zajmuje prestiżową profesurę im. Ernesta W. Goodricha oraz pełni funkcję prodziekana do spraw badań naukowych i rozwoju kadry akademickiej, a także dyrektora Center for International Law and Policy. Jego zainteresowania badawcze obejmują prawo międzynarodowe publiczne, prawa człowieka, prawo uchodźcze oraz teorię prawa międzynarodowego. Z kolei Evan Fox-Decent, profesor McGill University oraz Canada Research Chair in Cosmopolitan Law and Justice, należy do grona najbardziej rozpoznawalnych przedstawicieli współczesnej filozofii prawa i teorii państwa. Jego dorobek obejmuje zagadnienia teorii prawa, prawa publicznego, praw człowieka oraz kosmopolitycznej teorii sprawiedliwości.

Obaj autorzy są szeroko znani przede wszystkim jako twórcy rozwijanej od wielu lat *fiduciary theory of sovereignty*, zgodnie z którą państwo i instytucje międzynarodowe powinny być postrzegane jako powiernicy (*fiduciaries*) działający na rzecz ludzi i społeczności pozostających pod ich władzą. Szczególne znaczenie miała ich wcześniejsza monografia *Fiduciaries of Humanity: How International Law Constitutes Authority* (Oxford University Press 2016), w której podjęli próbę reinterpretacji podstaw legitymacji prawa międzynarodowego. Recenzowana książka stanowi wyraźne rozwinięcie tego nurtu badawczego i jednocześnie próbę nadania mu bardziej systemowego charakteru.

Publikacja wpisuje się w nurt badań nad konstytucjonalizacją prawa międzynarodowego, lecz zarazem wyróżnia się na tle podobnych opracowań rozmachem argumentacji oraz szerokością analizowanego materiału. Autorzy wychodzą

od założenia, że współczesne prawo międzynarodowe nie może być już rozumiane wyłącznie jako „prawo koegzystencji" suwerennych państw, lecz coraz wyraźniej przekształca się w „prawo współpracy" (*law of cooperation*). W centrum ich rozważań znajduje się koncepcja „mandatory cooperation", czyli obowiązkowej współpracy państw w sprawach dotyczących wspólnych interesów społeczności międzynarodowej.

Autorzy rozwijają tę koncepcję na tle współczesnych zagrożeń globalnych, takich jak zmiany klimatyczne, migracje, cyberbezpieczeństwo, terroryzm czy degradacja środowiska naturalnego. W ich ocenie klasyczny model absolutnej suwerenności państwowej okazuje się niewystarczający wobec problemów mających charakter transnarodowy i wymagających wspólnego działania. Jednocześnie Criddle i Fox-Decent odrzucają pogląd, że obowiązek współpracy ma wyłącznie charakter polityczny lub traktatowy. Ich zasadnicza teza sprowadza się do twierdzenia, że obowiązek współdziałania wynika bezpośrednio z zasady suwerennej równości państw oraz z samej struktury współczesnego prawa międzynarodowego.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że obaj autorzy należą do grona badaczy łączących klasyczną analizę dogmatyczną z szeroką refleksją filozoficznoprawną. Criddle, wykształcony na Yale Law School i specjalizujący się w prawie międzynarodowym oraz prawie uchodźczym, wnosi do książki rozbudowaną analizę praktyki sądów i organizacji międzynarodowych. Fox-Decent natomiast, którego dorobek koncentruje się wokół teorii prawa i kosmopolitycznej teorii sprawiedliwości, dostarcza pracy wyraźnego fundamentu filozoficznego i konstytucyjnego ujęcia prawa międzynarodowego. Dzięki temu recenzowana monografia ma charakter interdyscyplinarny, łącząc elementy prawa międzynarodowego, teorii prawa, filozofii politycznej oraz *global governance*.

Rozdział pierwszy, *Introduction: From Sovereign Equality to Mandatory Cooperation*, pełni funkcję obszernego wprowadzenia metodologicznego i teoretycznego. Autorzy wykorzystują przykład wojny rosyjsko-ukraińskiej do ukazania konfliktu między klasycznym unilateralnym rozumieniem suwerenności a współczesnym modelem „konstytucyjnego" prawa międzynarodowego. W ich ujęciu Rosja reprezentuje tradycyjny model państwa jako podmiotu posiadającego niemal nieograniczoną swobodę działania, podczas gdy reakcja Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (ICJ) czy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) odzwierciedla rozwój systemu opartego na współpracy i wspólnych ograniczeniach prawnych. Autorzy szczegółowo rekonstruują historyczne korzenie obu modeli, począwszy od „Old World Order", w którym wojna i podbój stanowiły legalne instrumenty polityki międzynarodowej, aż po współczesny system oparty na Karcie Narodów Zjednoczonych. Rozdział jest bardzo przekonujący pod względem retorycznym i teoretycznym, choć można odnieść wrażenie, że autorzy miejscami zbyt wyraźnie utożsamiają własne postulaty normatywne z rzeczywistym stanem prawa międzynarodowego.

Kolejny rozdział, *Rivers*, poświęcony został międzynarodowemu prawu wodnemu i problematyce korzystania z rzek transgranicznych. Autorzy analizują

ewolucję tej dziedziny od XIX-wiecznych sporów dotyczących swobody żeglugi po współczesne standardy *equitable utilization* oraz obowiązki konsultacji i współpracy. Szczegółowo omawiają orzecznictwo dotyczące Dunaju, Gangesu, Mekongu czy Nilu, wykazując, że państwa korzystające ze wspólnych zasobów wodnych nie mogą działać całkowicie jednostronnie. Duże znaczenie przypisują proceduralnym obowiązkom konsultacji, wymiany informacji oraz oceny oddziaływania inwestycji na środowisko. Rozdział jest bardzo dobrze udokumentowany i pokazuje, w jaki sposób prawo wodne stało się jednym z pierwszych obszarów rozwoju obowiązkowej współpracy. Pewnym mankamentem pozostaje jednak stosunkowo ograniczone uwzględnienie geopolitycznych asymetrii między państwami kontrolującymi źródła rzek a państwami położonymi w dolnym biegu.

Rozdział trzeci, *Oceans*, rozwija problematykę współpracy w prawie morza. Autorzy przedstawiają Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r. (UNCLOS) jako przykład quasi-konstytucyjnego reżimu prawnego regulującego globalne dobra wspólne. Szczegółowo analizują obowiązki współpracy dotyczące ochrony środowiska morskiego, rybołówstwa, delimitacji obszarów morskich oraz eksploatacji zasobów dna oceanicznego. Szczególnie interesujące są rozważania dotyczące koncepcji *common heritage of mankind* oraz najnowszych opinii doradczych Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza (ITLOS) odnoszących się do zmian klimatycznych. Autorzy przekonują, że ochrona oceanów wymaga aktywnego współdziałania wszystkich państw, niezależnie od ich indywidualnych interesów gospodarczych. Rozdział należy do najbardziej wartościowych części książki, choć można postawić pytanie, czy praktyka największych potęg morskich rzeczywiście potwierdza tak daleko idący poziom internalizacji obowiązków współpracy.

Rozdział czwarty, *Landlocked States*, dotyczy sytuacji państw śródlądowych oraz ich prawa dostępu do morza. Autorzy analizują historyczny rozwój prawa tranzytu, pokazując, że współczesne prawo międzynarodowe coraz wyraźniej ogranicza arbitralność państw tranzytowych. Omawiają zarówno klasyczne regulacje traktatowe, jak i współczesne instrumenty ONZ gwarantujące dostęp do szlaków handlowych. W ich ocenie problematyka państw śródlądowych stanowi przykład sytuacji, w której zasada suwerennej równości wymusza ograniczenie pełnej swobody państw nadbrzeżnych. Rozdział ma duży walor systematyzujący, choć jego znaczenie praktyczne wydaje się obecnie mniejsze niż części poświęconych zmianom klimatycznym czy cyberbezpieczeństwu.

Następny rozdział, *Pirates, Terrorists, and Hackers*, należy do najbardziej nowatorskich fragmentów książki. Autorzy zestawiają historyczne piractwo z terroryzmem międzynarodowym oraz cyberatakami, wskazując, że wszystkie te zjawiska mają charakter transnarodowy i nie mogą być skutecznie zwalczane wyłącznie w ramach klasycznej jurysdykcji państwowej. Szczegółowo analizują rozwój uniwersalnej jurysdykcji wobec piratów, mechanizmy współpracy antyterrorystycznej po 11 września 2001 r. oraz współczesne problemy odpowiedzialności za cyberoperacje. W ich ocenie cyberprzestrzeń staje się nowym obszarem wymagającym rozwoju obowiązkowej współpracy. Rozdział jest wyjątkowo aktualny i intelektualnie inspirujący, jednak autorzy momentami zbyt optymistycznie

oceniają możliwość wykształcenia jednolitych norm zwyczajowych dotyczących cyberbezpieczeństwa.

Rozdział szósty, *Pollution*, poświęcony został problematyce transgranicznych szkód środowiskowych. Autorzy szczegółowo analizują rozwój zasady *due diligence*, obowiązków prewencyjnych oraz odpowiedzialności za szkody środowiskowe. Szczególne miejsce zajmuje klasyczna sprawa arbitrażowa *Trail Smelter* (Stany Zjednoczone przeciwko Kanadzie) z 1941 r., przedstawiona jako jedno z podstawowych źródeł współczesnej zasady zakazu powodowania transgranicznych szkód środowiskowych. Autorzy przekonują, że współczesne standardy ochrony środowiska coraz wyraźniej opierają się na proceduralnych obowiązkach współpracy, obejmujących konsultacje, wymianę informacji oraz wspólne zarządzanie ryzykiem. Rozdział jest bardzo rzetelny pod względem normatywnym, choć można mieć zastrzeżenia do ograniczonego uwzględnienia problemu nierówności gospodarczych między państwami rozwiniętymi a rozwijającymi się.

Kolejny rozdział, *Climate Change*, stanowi centralny punkt całej monografii. Autorzy przedstawiają zmiany klimatyczne jako modelowy przykład globalnego problemu wymagającego obowiązkowej współpracy. Analizują rozwój międzynarodowego reżimu klimatycznego od Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) po Porozumienie paryskie z 2015 r. argumentując, że klasyczny model dobrowolnych zobowiązań okazuje się niewystarczający wobec skali kryzysu klimatycznego. Szczególnie istotne znaczenie przypisują opiniom doradczym sądów międzynarodowych dotyczącym obowiązków państw w zakresie redukcji emisji oraz ochrony środowiska morskiego. Rozdział ten wyróżnia się bardzo wysokim poziomem analizy, choć autorzy momentami zdają się przeceniać stopień konsensusu społeczności międzynarodowej w zakresie obowiązków klimatycznych.

Dalsze rozdziały – dotyczące terytoriów wspólnych, bezpieczeństwa zbiorowego, praw człowieka, uchodźców, eksterytorialnego stanowienia prawa oraz obowiązkowego rozwiązywania sporów – konsekwentnie rozwijają główną tezę monografii, zgodnie z którą współczesne prawo międzynarodowe coraz wyraźniej odchodzi od modelu absolutnej suwerenności państwowej na rzecz modelu współzależności i współpracy.

Podsumowując należy stwierdzić, że recenzowana monografia stanowi dzieło wyjątkowe zarówno pod względem ambicji teoretycznej, jak i zakresu analizowanego materiału normatywnego. *Mandatory Cooperation Under International Law* nie jest wyłącznie kolejnym opracowaniem dotyczącym współpracy międzynarodowej czy funkcjonowania współczesnych organizacji międzynarodowych. Autorzy podejmują znacznie ambitniejsze zadanie w postaci próby reinterpretacji całej struktury współczesnego prawa międzynarodowego publicznego poprzez pryzmat obowiązkowej współpracy państw. W ich ujęciu współpraca nie stanowi już wyłącznie instrumentu politycznej pragmatyki ani efektu dobrowolnych zobowiązań traktatowych, lecz coraz wyraźniej staje się konstytutywną zasadą współczesnego ładu międzynarodowego. Tym samym książka wpisuje się w najważniejsze współczesne debaty dotyczące ujęcia prawa międzynarodowego z perspektywy konstytucyjnej, transformacji pojęcia suwerenności oraz ewolucji relacji między państwem a społecznością międzynarodową.

Za szczególnie wartościowy element pracy uznać należy stworzenie przez autorów spójnej konstrukcji teoretycznej pozwalającej połączyć pozornie odrębne obszary prawa międzynarodowego – prawo morza, ochronę środowiska, bezpieczeństwo międzynarodowe, ochronę praw człowieka, prawo uchodźcze czy cyberbezpieczeństwo – w ramach jednego modelu interpretacyjnego. Criddle i Fox-Decent przekonująco wykazują, że we wszystkich tych dziedzinach widoczny jest wspólny proces ograniczania unilateralizmu państwowego i zastępowania go mechanizmami współdziałania, konsultacji oraz wspólnego zarządzania problemami transnarodowymi. Szczególnie istotne jest przy tym, że autorzy nie traktują współpracy jako postulatu politycznego czy moralnego, lecz próbują wykazać jej zakorzenienie w obowiązującym prawie międzynarodowym, odwołując się do praktyki państw, orzecznictwa sądów międzynarodowych oraz rozwoju prawa zwyczajowego.

Warto podkreślić, że publikacja wyraźnie dystansuje się od tradycyjnego pozytywizmu prawniczego, zgodnie z którym państwo pozostaje niemal wyłącznym dysponentem własnych zobowiązań międzynarodowych. Autorzy konsekwentnie podważają woluntarystyczne rozumienie prawa międzynarodowego, wskazując, że współczesne problemy globalne – zmiany klimatyczne, masowe migracje, degradacja środowiska, cyberataki czy terroryzm – przekraczają granice jurysdykcji państwowej i nie mogą być skutecznie rozwiązywane w ramach klasycznego modelu absolutnej suwerenności. W tym sensie książka stanowi próbę odpowiedzi na jedno z fundamentalnych pytań współczesnej nauki prawa międzynarodowego: czy prawo międzynarodowe pozostaje jedynie systemem koordynacji niezależnych państw, czy też ewoluuje w kierunku bardziej zintegrowanego porządku wspólnotowego.

Szczególną wartością monografii jest z pewnością również jej aktualność. Autorzy bardzo umiejętnie osadzają rozważania teoretyczne w kontekście współczesnych kryzysów geopolitycznych i instytucjonalnych. Analizy dotyczące wojny rosyjsko-ukraińskiej, kryzysu klimatycznego czy osłabienia multilateralizmu po okresie nasilających się tendencji nacjonalistycznych sprawiają, że książka nie ma charakteru wyłącznie abstrakcyjnej refleksji akademickiej. Przeciwnie – publikacja stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o przyszłość międzynarodowego porządku prawnego w warunkach postępującej destabilizacji politycznej i rosnącej nieufności wobec instytucji międzynarodowych. Autorzy trafnie dostrzegają paradoks współczesnego świata: z jednej strony państwa są coraz bardziej współzależne gospodarczo, technologicznie i ekologicznie, z drugiej natomiast obserwujemy renesans unilateralizmu, polityki siły oraz sceptycyzmu wobec prawa międzynarodowego.

W tym kontekście szczególnie interesujące jest silnie wyeksponowane przez autorów przeciwstawienie dwóch modeli porządku międzynarodowego: unilateralnego i konstytucyjnego. Pierwszy z nich opiera się na tradycyjnym pojmowaniu suwerenności jako niemal nieograniczonej swobody działania państwa. Drugi natomiast zakłada, że suwerenność państwowa funkcjonuje w ramach szerszego porządku normatywnego, którego podstawą jest zasada suwerennej równości oraz wynikający z niej obowiązek poszanowania interesów innych uczestników społeczności międzynarodowej. Autorzy wyraźnie opowiadają się po

stronie tego drugiego modelu, traktując go jako kierunek ewolucji współczesnego prawa międzynarodowego. Nawet jeśli momentami ich argumentacja przybiera charakter wyraźnie postulatywny, trudno odmówić jej intelektualnej konsekwencji i systemowej spójności.

Wysoka wartość naukowa pracy nie eliminuje jednak pewnych kwestii dyskusyjnych. Najwięcej wątpliwości budzi stopień normatywnego uogólnienia przedstawionych przez autorów tez, którzy często traktują rozproszone obowiązki współpracy jako przejaw jednolitej zasady ogólnej, podczas gdy praktyka państw w wielu obszarach pozostaje niejednolita, fragmentaryczna i silnie uzależniona od czynników politycznych. W szczególności można mieć wątpliwości, czy rzeczywiście doszło już do wykształcenia generalnego obowiązku współpracy w takim zakresie, jaki sugerują autorzy. Dotyczy to zwłaszcza problematyki zmian klimatycznych, odpowiedzialności za uchodźców czy cyberbezpieczeństwa, gdzie praktyka państw nadal charakteryzuje się znaczną ostrożnością i silnym przywiązaniem do tradycyjnego rozumienia suwerenności.

Niewystarczające wydaje się również ograniczone uwzględnienie problemu nierówności strukturalnych w społeczności międzynarodowej. Autorzy konsekwentnie odwołują się do zasady suwerennej równości państw, jednak praktyka współczesnych stosunków międzynarodowych pokazuje, że rzeczywista możliwość uczestnictwa w procesach współpracy pozostaje silnie zróżnicowana. Mocarstwa gospodarcze i militarne dysponują znacznie większą zdolnością kształtowania norm międzynarodowych niż państwa słabsze ekonomicznie czy politycznie. Problem ten widoczny jest szczególnie w obszarach takich jak polityka klimatyczna, sankcje ekonomiczne czy regulacja cyberprzestrzeni. Autorzy dostrzegają te asymetrie, lecz nie poświęcają im wystarczająco pogłębionej refleksji.

Mimo tych nielicznych zastrzeżeń książka Criddle'a i Fox-Decenta pozostaje jedną z najważniejszych publikacji ostatnich lat z zakresu prawa międzynarodowego publicznego. Jej największą zaletą pozostaje umiejętne połączenie szczegółowej analizy prawa pozytywnego z pogłębioną refleksją filozoficznoprawną oraz problematyką konstytucjonalizacji prawa międzynarodowego. Autorzy nie ograniczają się do odtwórczego opisu istniejących instytucji prawnych, lecz proponują całościową wizję rozwoju prawa międzynarodowego w XXI w. W tym sensie *Mandatory Cooperation Under International Law* jest nie tylko monografią naukową, ale również wyraźnym głosem w debacie nad przyszłością globalnego porządku prawnego.

Z pewnością recenzowana publikacja posiada wszelkie walory, aby stać się jednym z podstawowych punktów odniesienia dla dalszych badań nad współczesnym prawem międzynarodowym. Zainteresuje nie tylko specjalistów z zakresu prawa międzynarodowego publicznego, ale również badaczy teorii prawa, stosunków międzynarodowych, filozofii polityki oraz *global governance*. Jest to książka wymagająca intelektualnie, momentami bardzo złożona teoretycznie, lecz jednocześnie niezwykle inspirująca. Nawet jeśli nie wszystkie przedstawione w niej tezy przekonują w jednakowym stopniu, publikacja bez wątpienia należy do tych prac, które wyznaczają nowe kierunki debaty naukowej i zmuszają do ponownego przemyślenia podstawowych kategorii współczesnego prawa międzynarodowego.